

Η ΣΥΣΚΕΨΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ (1967)

Υ Π Ο

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ Ι. ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΧΑΛΚΗΣ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ

Ἡ Ἐπιτροπὴ Μελέτης ἐπὶ τῶν Μορφῶν τῆς Ὑπηρεσίας (Ἱερωσύνης) καὶ τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ) μὲ γραμματέα τὸν Αἰδεσιμ. κ. Στῆβεν Μάκη εἰργάσθη ἐπὶ μίαν τετραετίαν ἐπιμελῶς, συγκαλέσασα σειρὰν συνεδρίων ἐπὶ τοῦ ζωτικοῦ τούτου διὰ τὴν Ἐκκλησίαν θέματος εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Ἡ παροῦσα Σύσκεψις ἐπὶ τῆς Παγκοσμίου Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως, συνελθοῦσα ἀπὸ τῆς 24ης-29ης Ἰουλίου 1967 ἐν τῷ Θεολογικῷ Κολλεγίῳ τοῦ Λονδίνου ἐν Νόρθγουντ τῆς Ἀγγλίας, ὠλοκλήρωσε τὰς ἀναληφθείσας ἐπὶ τετραετίαν προσπάθειας. Εἰς αὐτὴν παρέστησαν 43 θεολογικοὶ διδάσκαλοι ἐκ τῶν Ὀρθοδόξου Ἀγγλικανικῆς καὶ Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν ἐξ 21 χωρῶν. Ἡ σύσκεψις ἐπιμελήθη καὶ ἀπὸ τὴν παρουσίαν 3 ΡΚαθολικῶν συμβούλων.

Κατὰ τὸ πρόγραμμα τρία ὑπῆρξαν τὰ βασικὰ πρὸς συζήτησιν θέματα: α') Ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις διὰ τὴν ἱεραποστολήν, β') Ἡ εἰδικὴ ἐκπαίδευσις διὰ τὴν Ἱερωσύνην (ὕπηρεσίαν), καὶ γ') ἡ πνευματικὴ κατάρτησις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὠρίσθησαν ἀνὰ μία ἐπιτροπὴ μὲ πρόεδρον, γραμματέα καὶ εἰσηγητὰς. Μεταξὺ τῶν εἰσηγητῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου θέματος ὑπῆρξε καὶ ὁ γράφων, ὅστις, κωλυθεὶς τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ παραστῆ εἰς τὴν σύσκεψιν, ἀπέστειλε τὴν εἰσήγησίν του, ἀναγνωσθεῖσαν καὶ καταχωρηθεῖσαν εἰς τὰ πρακτικά.

Τελικῶς ἡ ψηφισθεῖσα ἔκθεσις, ἐκτὸς τῆς εἰσαγωγῆς, ἔλαβε τὴν μορφήν συστάσεων ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ἀντικειμένου, 1. ἐπὶ τῆς γενικῆς διοικήσεως, 2. ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ προγράμματος, 3. ἐπὶ τῆς δομῆς καὶ τῶν σχέσεων, 4. διὰ τὰ θεολογικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ κριτήρια, 5. ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων, 6. ἐπὶ τῆς μορφώσεως ἐν κοινωνίᾳ μετ' ἄλλων καὶ δύο τελικῶν συστάσεων.

Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἔκθεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ΠΣΕ, τὴν συνελθοῦσαν κατὰ μῆνα Αὐγούστον 1967 ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐγένετο δεκτὴ μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἐκτι-

μήσεως. Θὰ ὑποβληθῆ δὲ εἰς τὴν Δ' Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ ΠΣΕ ἐν Οὐψάλα τῆς Σουηδίας, ἥτις πρόκειται νὰ συνέλθῃ κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1968.

Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται α') ἡ ἔκθεσις τῆς ὡς ἄνω συσκέψεως ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ γράφοντος, β') τὰ δύο ἐκ τῶν τριῶν σημείων τῆς εἰσηγήσεως αὐτοῦ «Θεολογικὴ Ἐκπαίδευσις διὰ τὴν Ἀποστολὴν», καὶ γ') μίᾳ σύντομος βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος. Δέον νὰ λεχθῆ ἐνταῦθα ὅτι ὁ βουλόμενος δύναται νὰ ἀνεύρῃ τὴν μέχρι τοῦ 1960 ἐπὶ τοῦ θέματος Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον βιβλιογραφίαν ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ ἰδίου «Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (1453-1960)», κεφάλαιον α' Ἐκκλησιαστικὰ καὶ Θεολογικὰ Γράμματα», Θεολογία 36 (1965) 331-2, 493-9, 664-670. 37 (1966) 128-134. Τὰ ἐν τῷ τέλει ὅθεν παρατιθέμενα ὀλίγα ἔργα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1960 καὶ ἐξῆς περίοδον.

Α'. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΣΚΕΨΕΩΣ (ΕΚΘΕΣΙΣ)

Εἰσαγωγή.

Ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι κἄτι περισσότερον ἀπὸ «τὴν μὀρφωσιν διὰ τὸν κεχειροτονημένον κλῆρον». Ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ ἱκανώσῃ πάντας καὶ κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησίας νὰ προχωρήσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον εἰς τὴν κτῆσιν τῆς πίστεως καὶ τὸν συσχετισμὸν αὐτῆς πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν, ὡς μέρος τῆς ἀπαντήσεως αὐτῶν πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Καίτοι πλεῖστοι ὅσοι ἄνθρωποι θὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ὀμιλητῶν, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀξιωματούχων καὶ κληρικῶν, διὰ τὴν θεολογικὴν αὐτῶν ἐκπαίδευσιν, καὶ ἐνῶ ἡ παροῦσα μελέτη εἰδικώτερον σχετίζεται μὲ τοὺς τελευταίους τούτους, εἶναι σπουδαῖον νὰ τονίσωμεν τὴν ὀλότητα τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀλοκληρώσεως ταύτης νέαι μορφαὶ ὑπηρεσίας, ἡγεσίας καὶ παρουσίας δυνατόν νὰ ἐμφανίζωνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παραλλήλως πρὸς τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας γνωρίζομεν.

Ἐντὸς τῆς ἐνότητος τῆς θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως τὰ ἐπόμενα τρία σημεῖα δυνατόν νὰ διακριθῶσιν.

α') Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας μὲ ἕνα ἐρευνητικὸν νοῦν καὶ ἡ τιμίᾳ ἀντιμετώπισις τῶν τιμίων ἐρωτήσεων. Ἡ θεολογία δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς πληροφορία καὶ διδασκαλία, ἀλλ' ὡς μίᾳ πορείᾳ ἐξερευνήσεως καὶ τῆς ἐκ νέου ἀνακαλύψεως. Περιλαμβάνει τὴν κατανόησιν πρὸς ὅ,τι ὁ Θεὸς λέγει ἐντὸς τῆς ἀναταραχῆς τῶν συγχρόνων γεγονότων. Περιλαμβάνει τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν μὴ Χριστιανῶν. Ἀναγκαῖα προϋπόθεσις εἶναι μίᾳ ὑπαρξιακῇ ἐμπιστοσύνῃ πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας μετ' ἀκριβείας καὶ πειθαρχίας καὶ μετὰ καθαρότητος τοῦ νοῦ.

β') Ἡ κατανόησις τῆς ἐννοίας τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τῆς ἐμπειρίας εἰς

τὰς ὁμολογιακὰς κοινότητας τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀπαντᾷ εἰς τὸν Χριστόν. Ἡ θεολογία ἐκλαμβάνεται ἐναυῦθα ὡς ἡ κατανόησις ἐκείνη τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Θεοῦ, τὰ ὅποια βαίνουν μετὰ τῆς «πνευματικῆς διαπαιδαγωγήσεως» τοῦ Χριστιανοῦ, καὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐν τῇ θεολογικῇ ἐκπαιδεύσει ἀπαιτεῖ εἶδός τι συμμετοχῆς ἐν μιᾷ ὁμολογούσῃ (πιστευούσῃ) κοινότητι.

γ') Ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ εἰδικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν ὑποψηφίων διὰ τοὺς ἡγετικoὺς ρόλους καὶ τὰς εἰδικὰς ὑπηρεσίας. Ταῦτα κατὰ τὰ φαινόμενα περισσότερον θὰ διαφοροποιηθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὁ τονισμὸς οὗτος τῶν ἀναγκαίων ρευμάτων ἐν τῇ θεολογικῇ ἐκπαιδεύσει ἐπ' οὐδενὶ τρόπῳ προδικάζει τὴν δομὴν τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως ἢ τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διαδραματίζουσι τὸ πανεπιστήμιον καὶ τὸ σεμινάριον ἐπὶ τοῦ ὑποψηφίου. Εἰς τὴν βαθμίδα ταύτην δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ μελέτη τῆς θεολογίας ἐν ἐνὶ πανεπιστημίῳ δὲν εἶναι μίᾳ ἀπλῇ διανοητικῇ λειτουργίᾳ, ἀλλ' ἀπαιτεῖ προσωπικὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν κλάδον καὶ τὴν εὐρύτεραν ζωὴν τῆς μορφουμένης κοινωνίας. Διότι ἐν σεμινάριον δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν συναισθηματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀπόκτησιν τῆς ὠριμότητος ἐν μιᾷ κοινότητι, ἥτις ἐπιζητεῖ νὰ ζῆ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπίσης σημειοῦμεν, ὅτι ἐνῶ, ἰδίως εἰς τὰ τελευταῖα στάδια τῆς μορφώσεως διὰ τὴν ἱεράν ὑπηρεσίαν, μίᾳ κοινωνίᾳ ἐνὸς σεμιναρίου δυνατὸν νὰ συνιστᾷ ἐν πρόσφορον ἕδαφος, τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως ταύτης θὰ ἐπιτελήται εἰς ἄλλα ἰδρύματα. Ἀλλὰ πᾶσα εἰδικὴ διαπαιδαγώγησις δέον νὰ συσχετίζεται πρὸς τὰ ἱεραποστολικά καθήκοντα τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ.

Ὁ πιστεύων Χριστιανός, ὁ μὴ ὦν κεχειροτονημένος, ἀναμένει, καὶ ἔχει δίκαιον νὰ ἀναμένῃ, ἀπὸ κάθε μάθημα τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἅτινα εἶναι, ἀναγκαῖα εἰς τὴν μόρφωσιν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν.

α') Δέον νὰ διδαχθῇ νὰ παρακολουθῇ μετὰ προσοχῆς τὸ πρόβλημα τῆς ἀληθείας. β') Ἐχει δίκαιον νὰ ἀναμένῃ ἀπὸ τὴν θεολογίαν νὰ τελῆ ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν σύγχρονον κοινωνίαν καὶ θὰ ἐλπίζῃ νὰ λάβῃ κάποιαν πνευματικὴν διαπαιδαγώγησιν διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς μίαν πιστεύουσαν κοινότητα. γ') Ἐχει ἐπίσης τὸ δικαίωμα νὰ ἀναμένῃ ὅπως ἀποκτήσῃ τὰ ἐφόδια δι' οἰκονομικὰ ὑπηρεσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν καλεῖται.

I. Συστάσεις ἐπὶ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως.

1. Τὰ σχέδια διὰ τὴν προετοιμασίαν μαθημάτων τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως διὰ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς δέον νὰ συσχετίζωνται καὶ νὰ συντονίζωνται ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον. Καίτοι αἱ περιστάσεις συχνὰ θὰ ἀναγκάζωσιν ὅπως ἡ ἐκπαίδευσις τῶν κληρικῶν γίνηται εἰς ἰδιαίτερα ἰδρύματα, τὰ ἀπὸ κοινοῦ μαθήματα δέον νὰ ᾧσιν ὁ κανὼν, ἐκεῖ ὅπου ὑφίσταται ἐν ἀνά-

λογον επίπεδον εκπαιδευτικῆς ικανότητος. Ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ μαθήματα εἶναι διαφορετικά, δὲν ὑπάρχει λόγος ἢ ἐκπαίδευσις τῶν κληρικῶν νὰ ἐπιτελῆται πάντοτε εἰς διαφορετικά ἰδρύματα, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ λαϊκοὶ ἀπολύτως νὰ ἀποκλείωνται.

2. Ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις διὰ τὸν κεχειροτονημένον κλῆρον ἔχει μίαν «εἰδικὴν» πτυχὴν, ἀλλ' ἐπιζητούμενη «εἰδική» μόρφωσις, δυνατὸν νὰ ταυτίζηται μετ' αὐτῆς τῆς παρεχομένης εἰς τοὺς ἐξειδικευμένους ἐκκλησιαστικούς ἐργάτας, τοὺς μὴ κεχειροτονημένους. Ἡ ἐμφάνισις προσαρμοζομένων καὶ ἐξειδικευμένων ὑπηρεσιῶν προϋποθέτει τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπὸ κοινοῦ παροχὴν τῆς μορφώσεως καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας κατηγορίας. Αἱ Ἐκκλησίαι παροτρύνονται νὰ ἐξετάσουν τοὺς τρόπους συντονισμοῦ τῶν εκπαιδευτικῶν αὐτῶν προγραμμάτων ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόκτησιν μιᾶς καταλλήλου προετοιμασίας διὰ συλλογικὴν ὑπηρεσίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τόσον οἱ ποιμένες ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ὑπάλληλοι δέον νὰ ἐκπαιδευθῶσι διὰ νὰ συνεργάζωνται μετὰ λαϊκῶν ἐντὸς τῆς γενικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας.

3. Ἡ ἀπὸ κοινοῦ προετοιμασία διὰ τὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσιν ἐπιζητεῖται ὡσαύτως λόγῳ τῆς κοινῆς ἡμῶν κλήσεως, τῆς κοινῆς ἡμῶν συγχρόνου καταστάσεως, ὡς ἐπίσης καὶ ἕνεκα τῆς ἀναπτυσσομένης συνεργασίας μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ οἰκουμενικὴ μόρφωσις, ἐν ἣ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων συνεργάζονται ἐν τῷ κοινῷ σκοπῷ, εἶναι ἐν ὄργανον μεγάλης ἀξίας διὰ τὴν ἐν τῇ πράξει πορείαν τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ γνώσεως. Αἱ ὁμολογιακαὶ σχολαὶ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ προγράμματα δέον νὰ λάβωσι μέτρα διὰ τὸν σχεδιασμὸν μιᾶς συντονισμένης ἢ ἠνωμένης θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως, παρέχουσαι ὡσαύτως καὶ τὴν εἰδικὴν ὁμολογιακὴν μόρφωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦν αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν.

4. Ἡ θεολογία δέον νὰ διδάσκηται καὶ ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις νὰ παρέχεται ἐν συνεχεῖ διαλόγῳ μετὰ τοῦ συγχρόνου κόσμου, εἰς τομεῖς ὡς ἀκολούθως: α') ἡ κατανόησις καὶ μετάδοσις τῆς πίστεως ἐν συναρτήσει πρὸς νέας ἐμπειρίας περὶ τοῦ κόσμου (ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν). β') ἡ ἀπάντησις εἰς τὰς συγχρόνους συζητήσεις περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν προβλημάτων αὐτοῦ (ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ψυχολογίᾳ, τέχνῃ καὶ λογοτεχνίᾳ, κ.τ.λ.). γ') ἡ κατανόησις τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. δ') ὁ διάλογος μετ' ἀνθρώπων ἄλλων θρησκειῶν.

Οἱ θεολόγοι διδάσκαλοι πρέπει οἱ ἴδιοι νὰ συμμετέχουν εἰς τὸν διάλογον τοῦτον, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ καθιστῶσι τοὺς μαθητάς των ἱκανοὺς ὅπως κρίνουν τὴν παρουσιαζομένην κατάστασιν καὶ συσχετίζουσιν τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς αὐτήν, εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ παρουσιαζομένη κατάστασις διαρκῶς ἀλλάσσει.

5. Ἐν τῇ θεολογικῇ ἐκπαιδεύσει ἡ συνεχὴς ἔρευνα εἶναι ἀναγκαία, συμπεριλαμβανούσα:

- α') τὴν θεολογικὴν ἔρευναν ἐν σχέσει πρὸς τὰ σύγχρονα προβλήματα.
- β') τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν ἐντὸς τῶν λειτουργημάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν αὐτῆς προγραμμάτων.
- γ') τὴν ἔρευναν εἰς τὰς ἐκπαιδευτικὰς μεθόδους.

II. Συστάσεις ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ Προγράμματος.

6. Οὐδὲν κοινὸν πρόγραμμα δύναται νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς πολλὰς καταστάσεις, ἐν αἷς ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις ἐπιτελεῖται σήμερον, ἀλλὰ βασικαὶ τινες ἀρχαὶ θὰ ἐπηρεάζωσι τὴν προετοιμασίαν τῶν προγραμμάτων εἰς ἐκάστην θεολογικὴν σχολήν. "Ἀπαντα τὰ θεολογικὰ προγράμματα δεόν νὰ καταρτίζωνται ἀναλόγως πρὸς τὴν φύσιν τῆς θεολογίας (ὡς ἐκτίθεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω), ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως ὡς προετοιμασίας διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ἐντὸς τῆς ἀποκαταλλασσούσης ὑπηρεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἰδιαίτερον κοινωνικόν, πολιτιστικόν, θρησκευτικόν καὶ ἐκπαιδευτικόν περιεχόμενον τῆς μιᾶς ἐκκλησίας ἢ σχολῆς, Ὁλόκληρον τὸ πρόγραμμα δεόν νὰ ἐπανεξετασθῆ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς θεολογικῆς, λειτουργικῆς, καὶ θεματικῆς ταύτης βάσεως.

7. Μία ἰδιαιτέρα γνώμη δι' ἓνα τοιοῦτον ἀνασχεδιασμὸν εἶναι ἡ μέθοδος ἣτις διαμορφώνει ἐν πρόγραμμα περίξ ἑνὸς ἰδιαιτέρου θέματος, π.χ. «ὁ Λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κόσμος καὶ ἡ Ἰπηρεσία».

8. Εὐρὺς χῶρος δεόν νὰ δοθῆ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν διὰ μίαν ποικιλίαν ὑπηρεσιῶν, διὰ τῆς προετοιμασίας ἑνὸς βασικοῦ προγράμματος, ἀκολουθουμένου ὑπὸ καταλλήλως εἰδικῶν μαθημάτων ἢ διὰ τῆς παροχῆς εἰδικῶν ἐκπαιδευτικῶν διευκολύνσεων εἰς ἄλλα ἰδρύματα. Περαιτέρω μελέτη χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς δομῆς ἑνὸς τοιοῦτου κοινοῦ βασικοῦ προγράμματος» καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου, εἰς ὃ ἡ εἰδίκευσις καλύτερον θὰ ἀρχίζῃ.

9. Μία ἱκανοποιητικὴ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις δεόν νὰ καλύπτῃ περίοδον τοῦλάχιστον 5-6 ἐτῶν, ἐὰν θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν ὀλόκληρον τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν «σταδιοδρομίαν» τοῦ μαθητοῦ, ἣτις ἀρχεταὶ ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅτε προσπαθεῖ οὗτος νὰ ἀποφασίσῃ τί θὰ σπουδάσῃ καὶ ποῦ, καὶ λήγῃ ὅτε ἐπισήμως ἀναγνωρίζεται οὗτος ὡς ἀνήκων εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγέν ὑπόργημα. Ἡ περίοδος αὕτη δὲν πρέπει νὰ διανυθῆ εἰς μίαν θεολογικὴν σχολήν· ὑπάρχουν σημαντικὰ πλεονεκτήματα ἐκ τῆς μετεγγραφῆς εἰς ἕτερον ἴδρυμα, ἴσως διὰ τὰ τελευταῖα ἐν τῇ δύο ἔτη, ἰδιαιτέρως ἐὰν παρέχῃ τοῦτο τὰς εὐκολίας διὰ τὴν εἰδίκευσιν εἰς τὸν τομέα τοῦ προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ μαθητοῦ.

10. Ἡ ἐπανεξέτασις τοῦ θεολογικοῦ προγράμματος δὲν ἐξυπονοεῖ τὴν συνεχῆ διάπτυξιν αὐτοῦ εἰς σημεῖον τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται πέραν τῆς ἀντιλήψεως

τοῦ μέσου σπουδαστοῦ. Εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως γίνωσι δραστικά ἀποκοπαι εἰς τὸν ποσὸν τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν θὰ προετοιμάσῃ ὁ μαθητὴς διὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ ὅπως σαφεῖς προτεραιότητες καθορισθῶσιν ἐπὶ τοῦ τί δέον νὰ μελετηθῇ, τόσον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ θέματα τὰ περιλαμβανόμενα εἰς ἓν βασικὸν πρόγραμμα καὶ τὰ ὅσα ἀφεθῶσι διὰ τὰς μελλοντικὰς εἰδικὰς σπουδάς, ὅσον καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ποσοστὸν τῶν λεπτομερειῶν τῶν περιλαμβανομένων εἰς ἕκαστον μάθημα. Κατὰ τὸ μᾶλλον, γενικὰ μαθήματα τονίζοντα τὸ σκοπὸν καὶ τὴν σημασίαν ἑνὸς ἰδιαιτέρου θέματος, δέον νὰ γίνωσι πρὸ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως.

III. Συστάσεις ἐπὶ τῆς Δομῆς καὶ τῶν Σχέσεων.

11. Σχέσεις μεταξὺ θεολογικῶν σχολῶν καὶ πανεπιστημίων δέον νὰ καθορίζωνται ἢ ἐνισχύωνται ὅπουδῆποτε ὑφίστανται ἤδη, καὶ δέον νὰ γίνηται πᾶσα ἐπιωφελὴς χρῆσις τῶν ἐκπαιδευτικῶν δυνατοτήτων (πηγῶν), τὰς ὁποίας διαθέτουν τὰ πανεπιστήμια. Αἱ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ θεολογικαὶ σπουδαί, ἐν τούτοις, πρέπει νὰ συμπληρῶνται δι' ἐπιπροσθέτου μὸρφώσεως πρὸς τοὺς φοιτητάς, τοὺς προετοιμαζομένους εἰς τὸ Χριστιανικὸν ὑπόργημα.

12. Ὁ ὄγκος μιᾶς σχολῆς δέον νὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰ διατιθέμενα ἐκπαιδευτικά μέσα. Ἡ ὑπαρξὶς μιᾶς μικρᾶς σχολῆς δικαιολογεῖται μόνον ὅταν δύναται νὰ διαθέτῃ μίαν ἀνάλογον ποικιλίαν μαθημάτων, ἐν ὁμαλὸν ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα καὶ μίαν ὑγιᾶ ποικιλίαν ἐμπειριῶν καὶ γνωμῶν μεταξὺ τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν. Ἀκόμη καὶ ὅταν αἱ μικραὶ σχολαὶ βαίνουν πρὸς τὴν συνένωσιν (ἥτις γενικῶς συνιστᾶται), δέον νὰ γίνηται ἐπιωφελὴς χρῆσις τῶν πλεονεκτημάτων (πηγῶν) ἑνὸς πανεπιστημίου ἢ ἄλλου ἐκπαιδευτικοῦ κέντρου, ἐὰν ὑπάρχουν ταῦτα. Αἱ μεγάλαὶ σχολαὶ ἀφ' ἑτέρου, δέον νὰ λαμβάνωσι τὰ ἀνάλογα μέτρα διὰ τὴν παροχὴν ἰδιαιτέρας μερίμνης εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν μαθητῶν καὶ τὴν δημιουργίαν μικροτέρων ομάδων, ἐν τῇ σχολῇ, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἰς μαθητὴς δύναται νὰ αἰσθάνηται ἐν ἀνέσει.

13. Ἐν σημαντικὸν μέρος τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως δέον νὰ ἐπιτελῆται διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα, διὰ μέσου ἑνὸς ἀστικοῦ κέντρου σπουδῶν, ἑνὸς προγράμματος ὑπηρεσίας, διὰ τῆς ἀπασχολήσεως ἐπὶ ἐν ἔτος ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, κ.τ.λ. ἢ δι' ἄλλου παραμοίου μέσου. Ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις δέον ἐπίσης νὰ παρέχεται ὅπουδῆποτε ἐπιτελεῖται τὸ θεολογικὸν ἔργον διὰ μέσου νέων μορφῶν ὑπὸ πρωτοπάρων ἡγετῶν καὶ διὰ πειραματιζόντων σχεδίων, μὴ συνδεομένων πρὸς τὰς ἤδη ὑφισταμένας μορφὰς τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀνάλογος ἐπιστημονικὴ καθοδήγησις θὰ χρειάζεταιται, βεβαίως, διὰ τὴν δημιουργικὴν συμμετοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς σχέδια τοῦ εἴδους τούτου.

14. Σημασία δέον νὰ δοθῆ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδρυμάτων, τῶν εἰδικευμένων εἰς τὴν προετοιμασίαν διὰ τὰς εἰδικὰς μορφὰς τῆς ὑπηρεσίας.

15. Ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν συνεχῆ μὀρφωσιν μετὰ τὴν χειροτονίαν δέον νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν. Αἱ ἐκκλησίαι δέον νὰ παρέχωσι τὰς δυνατότητας διὰ τὴν συνεχῆ ἐκπαίδευσιν, αἱ ὁποῖαι θὰ σχετίζωνται πρὸς τὰ καθήκοντα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ὑπουργήματος.

IV. Συστάσεις διὰ τὰ Θεολογικὰ καὶ Ἐκπαιδευτικὰ Κριτήρια.

16. Μία θεολογικὴ σχολή, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλα ἐπιστημονικὰ καθιδρύματα, δέον νὰ χαρακτηρίζηται ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητα, τὴν εὐρύτητα πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν, τὰς οἰασθήποτε ἀκαδημαϊκὰς προϋποθέσεις, αἵτινες ζητοῦνται ἢ παρέχονται. Ὅθεν δέον νὰ προετοιμάζηται νὰ προέλθῃ εἰς μίαν κριτικὴν συνάντησιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, εἴτε διὰ ἐπαφῶν πρὸς ἕν πανεπιστήμιον ἢ δι' ἄλλων μέσων.

17. Μία θεολογικὴ σχολὴ δέον παρομοίως ν' ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τὰς προερχομένας ἀπὸ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁμολογεῖται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας συνδέεται καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

18. Ἡ θεολογικὴ σχολὴ διὰ νὰ ἀποδώσῃ δέον τὰ κριτήρια καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων πηγῶν ἐλευθέρως νὰ γίνουιν ἀποδεκτὰ ἐν κοινῇ συζητήσῃ μετ' ἄλλων θεολογικῶν σχολῶν τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων ἐκκλησιῶν ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ. Προφανῶς, ἀπαιτήσεις τοιοῦτου εἶδους εἶναι δυνατόν νὰ τηρηθῶσι διὰ τῆς πειθαρχίας μιᾶς ἐλευθέρως καὶ θεληματικῆς συνεργασίας.

19. Αἱ θεολογικαὶ σχολαὶ δέον νὰ ἐξετάσωσι τοὺς ὅρους ἐγγραφῆς τῶν μαθητῶν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ὡς συνόλου. Καίτοι εἰς περιοχὰς τινὰς ἢ ἐκ τοῦ πανεπιστημίου ἀποφοίτησις θεωρεῖται μία φυσικὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν χειροτονίαν, ἢ καὶ διὰ τὴν εἴσοδον εἰς μίαν θεολογικὴν σχολήν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῆ εἰς γενικὸς κανὼν τόσον διὰ τὴν ἐγγραφήν εἰς ἕν θεολογικὸν μάθημα ἢ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τούτου. Εἰς περιπτώσεις τινὰς ἢ θεολογικὴ σχολὴ ἴσως νὰ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ θέτῃ κριτήρια, ἅτινα θεωροῦνται ἀνώτερα τῶν συνήθων εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα.

20. Τὰ κριτήρια δέον νὰ τίθενται καὶ νὰ τηρῶνται ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μελῶν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, συμπεριλαμβανομένης τῆς μερίμνης διὰ τὴν ἀγωγήν εἰς τὴν τέχνην καὶ τοὺς τρόπους τῆς διδασκαλίας.

21. Αἱ θεολογικαὶ σχολαὶ καὶ τὰ σχέδια δέον νὰ ἀποδεχθῶσι διαδικασίας διὰ τὴν συνήθη ἀξιολόγησιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν, τῶν προγραμμάτων,

τῶν μεθόδων διδασκαλίας καὶ τῆς γνώσεως, τῶν συστημάτων τῶν ἐξετάσεων, τῆς οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεως, τῆς ποιότητος τοῦ ἐν κοινωνίᾳ βίου καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος ἐν σχέσει πρὸς καθοριζομένους σκοπούς. Τοιαῦται διαδικασίαι δεόν νὰ περιλαμβάνωσι τὴν ἐσωτερικὴν συστηματικὴν μελέτην, συμπεριλαμβανούσαν τούς τε μαθητὰς καὶ τὸν διδάσκαλον, καθὼς καὶ τὴν ἐπιθεώρησιν ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἰδρυμάτων, καὶ δεόν νὰ κάμνωσι χρῆσιν τῶν ἐμπειρικῶν μεθόδων, ὅταν ἐμφανίζηται ἡ ἀνάγκη.

V. Συστάσεις ἐπὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Μεθόδων.

22. Ἐφόσον τὸ κέντρον τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ὁ μαθητῆς καὶ οὐχὶ ὁ διδάσκαλος, ἰδιαίτερα προσοχὴ δεόν νὰ ἀποδίδηται εἰς τὸ ποιόν, τὰς ἰκανότητας καὶ τὰ προσδοκώμενα ἐξ ἑνὸς ἐκάστου μαθητοῦ καὶ τὴν διαμόρφωσιν ἑνὸς καταλλήλου περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ μαθητῆς δύναται νὰ ὀλοκληρωθῆ ὡς Χριστιανὸς καὶ ἀνὴρ τὴν θέσιν του ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ διδασκαλία δεόν νὰ ἀποβλέπη πρὸς τὸν μαθητὴν παρὰ νὰ κυριαρχῆται ἀπὸ τὸν διδάσκαλον.

23. Αἱ μέθοδοι διδασκαλίας πρέπει νὰ ᾄσιν ἀνάλογοι πρὸς τὸ ὑλικὸν διδασκαλίας καὶ τὰς ἰκανότητας τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν. Ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ σεμινάρια, αὗται δυνατὸν νὰ περιλαμβάνωσιν ὁμίλους συζητήσεων, ἀνεξάρτητον ἔρευναν, μελέτην εἰδικῶν περιπτώσεων, συλλογικὴν διδασκαλίαν, μελέτην κατευθυνομένην ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καὶ ὅπουδήποτε εἶναι προσιτά, τὴν χρῆσιν τῶν τεχνικῶν μέσων, ὡς εἶναι τὰ ἐργαστήρια γλωσσῶν, τὰ φωνοληπτικὰ μηχανήματα, τὰ ἐργαστήρια τηλεοράσεως. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἔχωσιν ὅλας τὰς δυνατότητας διὰ νὰ γυμνάζουν τὰς ἰκανότητας αὐτῶν πρὸς διαμόρφωσιν καὶ μετάδοσιν τῶν ὅσων ἐκμανθάνουν.

24. Πρόνοια δεόν νὰ ληφθῆ διὰ τὴν παρακολούθησιν ὑπὸ εἰδικῶν ἐποπτῶν τόσον τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ὑπουργήματος, ὅσον καὶ τῆς γενικῆς κατευθύνσεως τῶν μαθητῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἰκανότητας αὐτῶν, τὰς εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν πηγὰς καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἔργου τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ περιοχῇ.

25. Πρέπει νὰ ὑποδεικνύωνται πεδία μορφώσεως, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ μαθητῆς δύναται νὰ μανθάνῃ νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν ἐν τῷ ὑπουργήματι συνεργατῶν του, τῶν χειροτονημένων ἢ λαϊκῶν, καὶ μετὰ μελῶν ἀνηκόντων εἰς ἄλλας ἐπιστάμας, ἄλλας ἐκκλησίας καὶ ἄλλας θρησκείας. Τοιαῦτα πεδία δυνατὸν νὰ περιλαμβάνωσι τὰ νοσοκομεῖα, τὰς φυλακάς, τὰς κατασκηνώσεις νεολαίας, τὰς βιομηχανικὰς ἀποστολάς, τὰς κοινότητας εἰς τὰ χωρία, τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας, τὰ κέντρα ἀστικῆς μορφώσεως, σχέδια συνδεόμενα πρὸς τὴν μετανάστευσιν, τοὺς πρόσφυγας, τοὺς μετανάστας, κ.τ.λ.

VI. Συστάσεις ἐπὶ τῆς μορφώσεως ἐν κοινωνίᾳ μετ' ἄλλων.

Μαθηταὶ τινες τῆς θεολογίας προσέρχονται ἀκόμῃ εἰς τὰς σπουδὰς τῶν μὲ μίαν σταθεράν, ἀλλ' ἴσως πρόφικτον, πίστιν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εἰδικῆς προετοιμασίας διὰ τὸ ὑποῦργημα συχνὰ ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἰσχυρᾶς καὶ κατὰ παράδοσιν Χριστιανικῆς πεποιθήσεως, ἣτις πολλάκις πρέπει νὰ διακρίνηται ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς ἐχθρικῆς κοινωνίας. Εἰς τὰς περιοχὰς ὅμως αὐτίνες εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας, πολλοὶ ἐκ τῶν προσερχομένων ἔχουν ἀρνητικὰ ἐρωτήματα ἐπὶ τῆς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ἄντὶ τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἀπόκτησιν βαθυτέρας κατανοήσεως καὶ εἰδικῆς ἢ ἀκαδημαϊκῆς ἐμπειρίας, σήμερον μία αὐξουσα μερὶς προσέρχεται εἰς τὰς θεολογικὰς σχολὰς διὰ τὴν ἀνεύρεσιν αὐτῶν τῶν βάσεων τῆς πίστεως. Μολονότι ἡ στροφή αὕτη δὲν εἶναι ἐμφανῆς εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον, καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ μερικᾶς χώρας, φαίνεται ὅτι θὰ αὐξηθῇ εἰς ἔκτασιν καὶ σφοδρότητα. Τὸ ρεῦμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρον διὰ τὰς ἐπομένους συστάσεις.

26. Καίτοι εἰς παραδόσεις τινὰς εἰδικὰ ἰδρύματα δυνατὸν νὰ ἐπιζητῶσι τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἀποδοχὴν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς εἰσερχομένους εἰς μίαν θεολογικὴν σχολήν, εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ ἐπιζητούμενον εἶναι εἰς πόθος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀξίας τῆς πίστεως. Τὰ προγράμματα ὅθεν καὶ αἱ ἐκπαιδευτικαὶ μέθοδοι δέον νὰ καταρτίζωνται διὰ τοὺς ἐρευνητὰς τούτους. Ἡ ἔρευνα, ἡ ἐμβάθυνσις, ἡ ἐξέτασις καὶ ὁ πειραματισμὸς συνιστοῦν τοὺς φυσικοὺς καὶ καταλλήλους τρόπους ἐρεύνης. Αἱ θύραι τοῦ σεμιναρίου πρέπει νὰ εἶναι ἀνοικταί, μολονότι τοῦτο δυνατὸν νὰ σημαίνῃ σοβαρὰν ἔντασιν μεταξὺ πιστότητος εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ μιᾶς κατανοήσεως, ἣτις ἐπιτρέπει ἀληθῆ διάλογον καὶ συνάντησιν μετὰ τῶν συγχρόνων ἀμφιβολιῶν καὶ προβλημάτων.

27. Εἰς τὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσιν ἡ κοινωνία διαδραματίζει ἓνα οὐσιώδη ρόλον, ἐφόσον ἡ Χριστιανικὴ θεολογία εἶναι 1) ὡσὰν κάθε ἄλλην πειθαρχίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως μία κοινωνικὴ προσπάθεια, συμπεριλαμβάνουσα διάλογον μετ' ἀκαδημαϊκῶν διδασκάλων εἰς ἄλλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ, ὡς καὶ μετὰ τῆς εὐρυτέρας κοινωνίας καὶ 2) μία ὑπαρξιακὴ ἐνέργεια, βαθέως ἐρριζωμένη ἐν τῇ πίστει τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει νὰ παρασχεθῇ ἐλευθερία εἰς τὸν μαθητὴν διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς Χριστιανοῦ καὶ τὴν θέσιν του ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς χρήσεως τῶν μέσων τῆς γνώσεως καὶ τῆς παραδόσεως καὶ σοφίας τῆς κοινωνίας ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν ἐνὸς διδασκάλου, καὶ ὁμοῦ μετὰ τῶν συναδέλφων του.

28. Τὸ ἀπὸ κοινοῦ ἔργον μιᾶς θεολογικῆς σχολῆς εὐρύτερον ἀπαιτεῖ ποιάν τινα κοινὴν πειθαρχίαν καὶ κοινὴν εὐθύνην τῶν μαθητῶν καὶ διδασκάλων.

λων ὁμοίως διὰ τὴν διαμόρφωσιν καὶ λειτουργίαν αὐτοῦ τοῦ ἰδρύματος καὶ διὰ τὸν εὐρύτερον κόσμον, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τμῆμα. Τοῦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ τὴν μορφήν εἴτε τῆς ἀτομικῆς συμμετοχῆς ἢ ἐνὸς κοινοῦ σχεδίου μαρτυρίας καὶ ὑπηρεσίας.

29. Ἡ ἐν κοινωνίᾳ ζωὴ πραγματοποιεῖται κατὰ πολλοὺς τρόπους, ἐπισήμους καὶ ἀνεπισήμους, καὶ κατὰ διαφόρους βαθμίδας. Ὅταν ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἀποτελεῖ κοινωνίαν διαμονῆς, ὁ βίος αὐτῆς συχνὰ ἐμπλουτίζεται ἀπὸ τὴν παρουσίαν μαθητῶν ἐξ ἄλλων κλάδων τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων.

30. Εἶναι εὐκταῖον ὅπως πᾶσα θεολογικὴ ἐκπαίδευσις συμπεριλαμβάνῃ μίαν περίοδον, ὅσονδήποτε περιορισμένην, ἐν μιᾷ διαμονῇ κοινωνίας. Τὰ προβλήματα τῶν ἐγγάμων μαθητῶν δέον ὅμως νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ πρόνοια νὰ καταδειχθῇ διὰ τὴν περίληψιν τῶν συζύγων καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Εἰς περιπτώσεις τινὰς ἡ κοινωνία τῆς θεολογικῆς σχολῆς εἶναι δυνατὸν νὰ διαμορφωθῇ ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως, καὶ μέτρα νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν κατοικίας εἰς τοὺς ἐγγάμους μαθητὰς καὶ τὰς συζύγους αὐτῶν.

31. Ἡ πεῖρα εἰς διαφόρους θεολογικὰς σχολὰς κατέδειξεν ὅτι μίαν πολύτιμον ἐκπαιδευτικὴν μέθοδον συνιστᾷ ὁ καταμερισμὸς τῶν μαθητῶν εἰς μικροὺς ὁμίλους ἢ «ὁμάδας», οἵτινες δύνανται νὰ διαμορφοῦν ἐνότητάς διὰ σπουδὴν καὶ τὴν πρακτικὴν ἐξάσκησιν, ὡς καὶ διὰ κοινωνίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν. Ὡς μία ἐπὶ πλεόν καταπολέμησις τῶν μειονεκτημάτων τῶν μειζόνων σχολῶν, ὁ τρόπος οὗτος δυνατὸν νὰ διαμορφώσῃ μίαν κατάλληλον ἀγωγὴν διὰ τὴν μετέπειτα συμμετοχὴν εἰς μίαν ἀπὸ κοινοῦ ὑπηρεσίαν.

32. Εἰς οὐσιώδης παράγων τοῦ ἐν κοινωνίᾳ βίου εἶναι ἡ ἀπὸ κοινοῦ λατρεία. Παραδόσεις τινὲς τονίζουσι τὴν ἀνάγκην τῆς στηρίξεως ἐν τῇ εὐχαριστηριακῇ λατρείᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' αἱ διαφοροὶ παραδόσεις θὰ πρέπη νὰ ἐπιτρέπωσι εἰς μικρὰς ὁμάδας νὰ διαμορφώσῃ αὐθορμήτους καὶ καταλλήλους τύπους τῆς λατρείας. Εἰς μίαν σχολὴν, ἥτις ἀντιπροσωπεύει διαφόρους ὁμολογίας, ἡ λατρεία συχνὰ πλουτίζεται ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα.

33. Πέραν τῶν ὁρίων τῆς θεολογικῆς σχολῆς, οἱ μαθηταὶ δύνανται νὰ ἀνακαλύψωσι ἄλλους τύπους κοινωνίας διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς προγράμματα τεχνικῆς ἐφαρμογῆς ἢ ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ βάσις τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγκαταβίωσις, ἀλλὰ μίᾳ ἀπὸ κοινοῦ συμμετοχῆς εἰς μίαν ὀρισμένην ἐργασίαν ἢ τομέα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος.

34. Ὁ σκοπὸς ὁλοκλήρου τῆς ἐκπαιδευτικῆς πορείας εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀνάπτυξις τοῦ μαθητοῦ ὡς Χριστιανοῦ. Ἡ πνευματικὴ αὐτῆ διάπλασις δὲν περιορίζεται εἰς τὴν περίοδον τῶν σπουδῶν ἐν μιᾷ θεολογικῇ σχολῇ, ἀλλ' εἶναι μίᾳ μείζων ἐθύνη τῆς σχολῆς πρὸς συντονισμόν ὅλων τῶν μέσων αὐτῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν μαθητὴν νὰ ἀνακαλύψῃ διὰ

τόν ἑαυτὸν του τὴν σημασίαν τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ. Πρέπει νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν προσωπικὴν του ταύτην ἀναζήτησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἀφεθῆ εἰς τὰς ἰδικὰς του μόνον δυνάμεις. Οἱ συμμαθηταὶ καθὼς καὶ οἱ διδάσκαλοι του συμμετέχουν εἰς τὴν ἰδίαν ζήτησιν. Οὗτος ἔχει ἀνάγκη νὰ μάθῃ τί σημαίνει νὰ ζῆ ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐν τῇ κοινῶνίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἐν Χριστῷ αὐξήσις ἐπιζητεῖ μίαν ἀκριβῆ μελέτην τῆς γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως καὶ συμμετοχὴν ἐπίσης ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δραστηριότητα.

35. Ἡ ὅλη πορεία τοῦ πνευματικοῦ καταρτισμοῦ ἔτυχεν ἀνεπαρκοῦς προσοχῆς εἰς τὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ περαιτέρω οἰκουμενικὴ μελέτη εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ. Χρειάζεται νὰ γίνῃ μία ἐμβάθυνσις ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν συνήθη ζωὴν τῆς λατρείας μιᾶς τοπικῆς κοινότητος, ἐπὶ τῶν κρίσεων αὐτοῦ διὰ τὴν σημασίαν τῶν συγχρόνων γεγονότων ὑπὸ μίαν Χριστιανικὴν προοπτικὴν καὶ ἐπὶ τῶν γνώσεών του περὶ τῆς πνευματικότητος ἄλλων ἐκκλησιῶν καὶ παραδόσεων.

Ὅμοῦ μετὰ τῶν προαναφερθεισῶν συστάσεων, ἡ Σύσκεψις ἀπεδέχθη τὰς δύο ἐπομένους συστάσεις, τὰς ὁποίας ἀπευθύνει πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ΠΣΕ διὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Τμήματος Σπουδῶν:

1. Μία μείζων διαπίστωσις, προερχομένη ἐκ τῆς Συσκέψεως ταύτης καὶ τῶν μελετῶν αἰτίους προητοιμάσθησαν δι' αὐτὴν εἶναι ὅτι ἡ θεολογικὴ ἐκπαίδευσις δέον νὰ περιλαμβάνῃ τὴν μόρφωσιν τῶν Χριστιανῶν λαϊκῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν κληρικῶν ἐν κοινῷ προγράμματι καί, ὅπουδῆποτε δυνατόν, εἰς ἐν κοινὸν ἴδρυμα. Πειραματισμοὶ ἐπὶ τῆς γραμμῆς, ταύτης ἀρχίζουν ἤδη νὰ γίνωνται εἰς περιοχὰς τινάς. Κατὰ τὴν κρίσιν ἡμῶν, τὸ ΠΣΕ ὀφείλει νὰ παράσχη τὴν παρόρμησιν καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σημείου, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς μελέτης ἐπὶ τῆς χειροτονίας, ἥτις θὰ ἀναληφθῆ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστεως καὶ Τάξεως.

Δύο ἄλλαι ἐξελίξεις εἰς τὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσιν ἐπιζητοῦν ἐπίσης τὴν εἰδικὴν προσοχὴν καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ΠΣΕ ἐν τῷ παρόντι. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ αὐξάνον ἐνδιαφέρον εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ κόσμου πρὸς συνεργασίαν μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ἄλλων θεολογικῶν σεμιναρίων. Διάφορα σχήματα συνεργασίας προβάλλουν εἰς μέρη τινά. Ὑπάρχουν περιοχαί, ἔνθα αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ ὑπὸ κρίσιν σεμινάρια χρειάζονται τὴν καθοδήγησιν καὶ βοήθειαν διὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν πλέον ἀποδοτικῶν μορφῶν τῆς συνεργασίας. Ἡ δευτέρα εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐντὸς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς παρεχομένης πρὸς τὸν κλῆρον. Καὶ αὗται εὐχαρίστως θὰ ἀποδεχθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ ΠΣΕ.

Ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως τὸ ΠΣΕ ἐπιτελέσῃ ἕνα δημιουργικὸν ῥόλον εἰς τοὺς ὡς ἄνω τομεῖς τῆς ἀνάγκης συνιστῶμεν ὅπως ληφθοῦν μέτρα διὰ τὴν ἴδρυσιν

ένος καταλλήλου ὄργανου, τὸ ὁποῖον ἐπίσης θὰ ἐσυνέχιζε νὰ ἔχη ὡς ἐλάσσονα αὐτοῦ εὐθύνην τὴν ἀνταλλαγὴν πληροφοριῶν ἐπὶ τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐπὶ τοῦ κλάδου τούτου σπουδῶν. Οἰανδήποτε τελικὴν μορφήν καὶ ἂν λάβῃ τοῦτο, εὐκταῖον θὰ ἦτο νὰ τελεῖ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ταμείου τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ Προγράμματος Ὑποτροφιῶν τοῦ ΠΣΕ.

2. Ἡ Σύσκεψις ἐπὶ πλέον συνιστᾷ ὅπως τὸ ΠΣΕ ἀπευθύνῃ μίαν πρόσκλησιν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Σεμιναρίων καὶ Πανεπιστημίων διὰ τοῦ ἀντιπροέδρου αὐτῆς καρδινάλιου Γκαρρόν α') πρὸς ἔρευναν καὶ ἀνάπτυξιν ἐν συσκέψει καὶ συνεργασίᾳ τῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς θεολογικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ β') πρὸς μελέτην τῶν πλεονεκτημάτων ἐκ τῆς ἰδρύσεως ἐνὸς μονίμου σώματος συσκέψεως καὶ συνεργασίας μεταξύ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ ΠΣΕ εἰς τὸν τομέα τοῦτον. Ἐπίσης συνιστᾷ ὅπως τὸ ΠΣΕ, διὰ τῆς Ἐπιτροπῆς, ὑποδείξῃ πρὸς τὰ Ἐθνικὰ Συνέδρια τῶν Καθολικῶν Ἐπισκόπων τὴν ἀνάγκην μιᾶς παρομοίας κατανοήσεως διὰ σύσκεψιν καὶ συνεργασίαν ἐπὶ περιοχῶν μικροτέρας γεωγραφικῆς ἐκτάσεως.

Β'. ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΣΤΟΛΗΝ

1. Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐρωτήσεως «Μέχρι ποίου σημείου ἡ κατανόησις τῆς Ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας διαφωτίζει τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως;»¹ καὶ τοῦ τίτλου «Θεολογικὴ Ἐκπαίδευσις διὰ τὴν Ἀποστολήν»², ὁ νοῦς μας ἀμέσως στρέφεται πρὸς τὴν ἱεραποστολικὴν ἐνέργειαν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς, πρὸς τὰς σχέσεις μεταξύ Ἐκκλησίας καὶ ἱεραποστολῆς, ἐνότητος καὶ ἱεραποστολῆς, καὶ πρὸς τὰ ιδιάζοντα προβλήματα, ἅτινα προβάλλουν εἰς τὸν ἰδιαιτερον τοῦτον τομέα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Θεολογικὴ Ἐκπαίδευσις τότε καλεῖται ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὡς ἄνω κατάστασιν κατὰ διαφόρους τρόπους: α') διὰ τοῦ τονισμοῦ τοῦ ἱεραποστολικοῦ παραγόντος ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ προγράμματος μαθημάτων, ὡς συνέβη ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν Β' Βατικανὴν Σύνοδον. Οἱ καθηγηταὶ τῶν σεμιναρίων καὶ τῶν κολλεγίων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν κλάδων, δογματικοῦ, βιβλικοῦ, ἠθικοῦ καὶ ἱστορικοῦ, ὀφείλουν νὰ διαφωτίζουν τὰ ἱεραποστολικά σημεῖα, τὰ περιλαμβανόμενα ἐν αὐτοῖς³.

1. World Council of Churches, Study on Patterns of Ministry and Theological Education, World Consultation on Theological Education, to be held 24-29th July, 1967... England, First Circular, Jan. 1967, p. 2 (mim. doc.).

2. Ibidem. International Review of Missions 56 (1967) no. 222.

3. Decree on the Missionary Activity of the Church, 39. In W. M. Abbott

β') διὰ τῆς ἰδρύσεως μιᾶς ἑδρας ἢ ἐνὸς τμήματος τῆς ἱεραποστολῆς (ἢ τῶν ἱεραποστολῶν), διὰ τῶν ὁποίων θὰ παρέχεται μία εὐρύτερα κατάρτισις εἰς τοὺς μέλλοντας ἱεραποστόλους, γ') διὰ τῆς ἐνάρξεως ἐνὸς πραγματικοῦ διαλόγου μετὰ τῶν ἄλλων θρησκευτῶν καὶ ἰδεολογιῶν, καὶ δ') δι' ἄλλων μέσων.

Ἄλλὰ τὸ κύριον καὶ τὰ λοιπὰ ἄρθρα⁴, τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Ἀπριλίου 1967 τοῦ περιοδικοῦ «Διεθνῆς Ἐπιθεώρησις τῶν Ἱεραποστολῶν» (ἀγγλ.), τὸ ἀφιερούμενον εἰς τὸ θέμα «Θεολογικὴ Ἐκπαίδευσις διὰ τὴν Ἀποστολήν», ἅπαντα, μὲ τὴν πιθανὴν ἐξαιρέσιν τοῦ ἄρθρου τοῦ Δρος Μαργκούλλ, ἐνδιατρίβουν περὶ τὸ γενικὸν θέμα τῆς Ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐντὸς τῆς ἱστορίας. Ἄπαντες οἱ συγγραφεῖς: Χόουπγελλ, Ταίλλορ, Κροῦσε, Σόγκ, Βέμπερ, Μαργκούλλ, ντ' Ἐπινάι, μολονότι προέρχονται ἐκ διαφόρου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ περιβάλλοντος, κυρίως Ἀγγλικανικοῦ καὶ Προτεσταντικοῦ, φαίνεται νὰ ἐκκινοῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ἐκκλησιολογικῆς βάσεως, δηλαδὴ, ἐὰν ὀρθῶς κατανοῶ, ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς Ἐκκλησίας ὡς παράγοντος δραστικοῦ καὶ δυναμικοῦ, παραμερίζοντες τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς τὸν ὄντολογικὸν καὶ τοῦ ἰδρύματος (ὄργανισμοῦ). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει πάντοτε νὰ προσαρμύζῃ ἑαυτὴν πρὸς τὰς συνεχῶς ἐξελισσομένας ἀνάγκας τοῦ παρόντος κόσμου, τῶν κληρικῶν καὶ τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀκολουθοῦντων τὴν αὐτὴν γραμμὴν.

Δύο σύγχρονοι Ὀρθόδοξοι θεολόγοι, διαμένοντες ἐν τῇ Δύσει, σαφῶς ἐκφράζουσι τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀπόψεις αὐτῶν. Ὁ καθηγητὴς κ. Νησιώτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀποστολῆς αὐτῆς, λέγει,

«Ἡ πρώτη δυσκοιλία συνίσταται εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ἀφητηριακοῦ σημείου τῆς συζητήσεώς μας. Ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ πᾶν πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνον, τῆς ὑπαρχούσης ἱστορικῆς συνεχείας αὐτῆς, τῆς ἀναμφισβητήτου παρουσίας πραγματικότητος, ἥτις δυνάμει περιλαμβάνει ἅπαντα τὸν κόσμον. Ὑπάρχουν

S. J., ed., *The Documents of Vatican II*, An Angelus Book, New York: Guild Press, 1966, p. 627.

4. James F. Hopewell, Director of the Theological Education Fund, Guest Editorial, pp. 141-4. Idem, *Mission and Seminary Structure*, pp. 158-163. John V. Taylor, General Secretary of the Missionary Society, London, *Preparing the Ordinand for Mission*, pp. 145-157. Werner Krusche, Professor, *Theological Seminary in Leipzig, Some Questions about Theological Education*, pp. 164-6. C. S. Song, Principal of Tainan Theological College, Taiwan, *Theological Education and Diversified Ministries*, pp. 167-172. G. W. Webber, Supervises the Metropolitan Intern Program of Union Theological Seminary, *Training for Urban Mission*, pp. 173-9. Hans J. Margull, Professor of Missions at Hanburg University, *Teaching Mission*, pp. 180-4. Christian L. d' Epinay, Assistant in sociology at the University of Geneva, *The Training of Pastors and Theological Education, The Case of Chile*, pp. 185-192.

ἄλλοι, οἱ ὅποιοι, μὴ ἀρνούμενοι τὴν προϋπόθεσιν αὐτῆν, πιστεύουν ὅτι ὁ κόσμος καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας χάριν τούτου ὑποχρεώνει τὴν Ἐκκλησίαν νὰ μεταβάλλεται καὶ νὰ προσαρμόζεται, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ συγχρόνου κόσμου».

Ἡ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ὑπ' αὐτοῦ διδομένη ἀπάντησις φαίνεται νὰ εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν ὡς ἄνω δύο στοιχείων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

«Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὴν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας περιλαμβάνει ἀμφοτέρω: τὸ εἶναι αὐτῆς, τὸ ἐρριζώμενον ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τὴν κίνησιν αὐτῆς ἐνδομύχως καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἐκδηλοῦσης ἑαυτὴν ὡς ζῶντα ὄργανισμὸν ἀκριβῶς δι' αὐτῆς τῆς ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω κινήσεως. Ἡ ζωὴ ἐκλαμβάνεται ἐδῶ οὐχὶ μόνον ὡς ἔκθεσις, ὄχι ὡς ἐκτέλεσις ἀπλῆς προσπάθειας ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ζωὴ, ἥτις φέρει συγχρόνως τὰ σημεῖα τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως μέσῳ τῶν χαρισμάτων Αὐτοῦ»⁵.

Ὁ πατὴρ Ἀλέξανδρος Σμέμαν, ἀποβλέπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἴδρυμά λέγει,

«Ἡ φύσις τοῦ ἰδρύματος εἶναι δυνατόν νὰ κληθῆ μυστηριακὴ, καὶ τοῦτο σημαίνει ὄχι μόνον μίαν δοθεῖσαν ἢ στατικὴν ἀλληλοεξάρτησιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου, τῆς φύσεως καὶ τῆς χάριτος, τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ, ἀλλ' ἐπίσης, καὶ πρωτίστως, τὴν δυναμικὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας ὡς διέλευσιν ἐκ τοῦ παλαιοῦ πρὸς τὸν νέον, ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτον πρὸς τὸν ἐρχόμενον κόσμον, ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῆς φύσεως πρὸς τὸ βασιλεῖον τῆς Χάριτος»¹.

Ἐπανερχόμενοι πρὸς τὴν Β' Βατικανὴν Σύνοδον βλέπομεν τὴν ΡΚαθολικὴν Ἐκκλησίαν σαφῶς νὰ ἐκφράζεται κατὰ δύο τρόπους: α') περὶ τοῦ ἑαυτοῦ της, κυρίως διὰ μέσου τῆς δογματικῆς διατάξεως περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ β') περὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐκτός, κυρίως διὰ μέσου τῆς ποιμαντικῆς διατάξεως περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συγχρόνῳ Κόσμῳ. Ἐπὶ τῆς διπλῆς ταύτης προοπτικῆς στηρίζεται τὸ διάταγμα περὶ τῆς Μορφώσεως τοῦ Κλήρου, ὅπερ ἔχει ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐνταῦθα συζητήσεις μας.

Διὰ τοῦ ὑπερμέτρου τονισμοῦ τῆς δραστηκῆς καὶ δυναμικῆς πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησίας, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει χαρακτηριστὰ κοσμικόν, μονομερῆ, καὶ ἀποξενουῦται τῆς φυσικῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ πραγματικότητος. Καὶ ἐὰν προσπαθῶμεν νὰ προσαρμόσωμεν τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντι-

5. Νικολάου Ἀ. Νησιώτου, Ἡ Ἐκκλησιολογικὴ θεμελιώσις τῆς Ἱεραποστολῆς, Πορευθέντες 5 (1963) 5.

6. Alexander Schmemmann, Ecclesiological Notes, Paper read at the Institute for Contemporary Theology, Montreal, July 1965. St. Vladimir's Seminary Quarterly 11 (1967) 36-37.

κείμενον τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην θὰ εὐρεθῶμεν πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ καταστήσωμεν τὴν θεολογίαν ἐπὶ τὸ δέον κοσμικὴν καὶ μονόπλευρον.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιολογίας λαμβανομένη οἰαδῆτις θέσις ἀντανακλᾷ ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς κατανοήσεως τῶν μορφῶν καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Χριστιανικοῦ Ὑπουργήματος (τῆς Ἱερωσύνης). Εἰς τὰς διαφόρους μελέτας διαφαίνεται μία συμφωνία, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἐπὶ τῆς ἀνάγκης ἐνὸς δυναμικοῦ καὶ δραστικοῦ Ὑπουργήματος (Ἱερωσύνης), μετὰ τῆς συνεχοῦς ἀνάγκης διὰ μίαν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλύτεραν εἰδίκευσιν.

2. Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ Κόσμος.

Ἡ συνέχεια τοῦ λόγου μᾶς ἔφερον ἤδη εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἱστορίας, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου. Γνωρίσματά τινα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὡς εἶναι ὁ εὐχαριστηριακὸς παράγων, ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ μοναχικὴ ζωή, ὁ τονισμὸς τῆς ἐσχατολογίας γεννοῦν τὴν ἀντίρρησην,

«ὅτι μία τοιαύτη ἐκκλησιολογία ὀδηγεῖ πρὸς μίαν ἀπατηλὴν εἰκόνα τῆς παρουσίας πραγματικότητος καὶ κατευθύνει τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας νὰ ζῶσιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου ἄνευ ἀνδιαφέροντος διὰ τὰς εἰδικὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἐξελίξεις⁷.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀντιρρήσεων τούτων τὸ Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Σάββα Ἀγουρίδου, ἐμελέτησε κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1965-6 τὸ θέμα «Θεὸς καὶ Ἱστορία», καρπὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν εἰς ἀξιόλογος τόμος διακοσίων περίπου σελίδων ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω θέματος⁸. Ὁ κ. Ἀγουρίδης ἀνακεφαλαιοῖ τὰ συμπεράσματα, εἰς ἃ κατέληξε τὸ Σεμινάριον ὡς ἐξῆς:

1. Οἱ Ἀνατολικοὶ θεολόγοι συμφωνοῦν ἀναμεταξὺ των, δεχόμενοι μίαν ὀριζόντιον κατ' εὐθειᾶν γραμμὴν ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ τὰ γεγονότα μετὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐξετάζονται κατὰ δύο τρόπους. Ἡ ἐπίσημος ἐκκλησιαστικὴ θεολογία ἀποβλέπει εἰς αὐτὰ ὀριζοντίως, ἐνῶ ἡ μοναχικὴ θεολογία «δοξολογικῶς» καὶ κατὰ μίαν κάθετον γραμμὴν. Αἱ δύο αὗται τάσεις ἀνευρίσκονται σήμερον ἐντὸς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁδὸς διέρχεται διὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸν πλησίον, δηλαδὴ διὰ τῆς ἀγάπης. Ὁ μοναχισμὸς ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Προτεστάντας τὴν κάθετον διάστασιν εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ ἱστορίας.

7. N. A. Nissiotis, *Interpreting Orthodoxy*, *The Ecumenical Review* 14 (1961) 14.

8. Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης, *Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Παράδοσιν*, Θεσσαλονίκη, 1966.

2. Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν παρόντα κόσμον ἐπέφερε μίαν μεταβολὴν εἰς τὰς σχέσεις μεταξύ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι δυνατὴ ἀπὸ τοῦδε ἢ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία.

3. Προβάλλεται τὸ παράπονον, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν δίδει τὴν ἀνάλογον σημασίαν εἰς τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸ κακόν, ἀτομικόν καὶ κοινωνικόν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ ὅχι τόσο μετὰ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Διαβόλου, μετὰ δυνάμεων δηλαδὴ εὐρισκομένων ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία συνδέει τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸ κακόν μετὰ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὸν Διάβολον. Ἡ ἀδράνεια τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν ὄψει τῶν συγχρόνων προβλημάτων ὀφείλεται κυρίως εἰς εἰδικούς ἱστορικούς παράγοντας.

4. Ἡ λύσις, ἡ δοθεῖσα εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἐπηρέασε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς πρὸς τὴν λύσιν τῶν συγχρόνων προβλημάτων τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κόσμου.

Ὁ κόσμος σήμερον διέρχεται διὰ μέσου μιᾶς μεγάλης κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, καλυπτούσης πάσας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία, ἥτις εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ζῆ-ἐργάζεται διὰ τὸν κόσμον ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ ἐπισταμένως τὰς μεγάλας ἐξελίξεις, ὀφείλει νὰ κατανοῇ τὰς ἐπειγούσης φύσεως ἀνάγκας καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτῆς ἀρχῶν.

Τὸ βασικὸν ἐρώτημα σήμερον, κατὰ τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Μύρων κ. Χρυσόστομον¹⁰, εἶναι: «Εἰς τὴν τοιαύτην προσπάθειαν τῆς ἠθικῆς μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου ἐν τῇ ταχείᾳ κοινωνικῇ ἀλλαγῇ ἡ Ἐκκλησία ποῖον ῥόλον θὰ διαδραματίσῃ, τοῦ ἡγέτου ἢ τοῦ οὐραγοῦ»;

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, λόγῳ τῶν ἐκκλησιολογικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῆς ἀρχῶν, ἕνεκα τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρέθη κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς παρελθὸν καὶ διατελεῖ σήμερον, διέρχεται, κατὰ τὸν αὐτὸν καθηγητὴν, μίαν περίοδον προσεκτικῆς ἀκροάσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐναλλασσομένης κοινωνίας, ἥτις δὲν ἐφθασεν ἀκόμη εἰς ἐν ἰδεώδες σύστημα διοικήσεως, τῆς νέας τεχνολογίας καὶ τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων.

Ἡ Ὁρθόδοξος θεολογία ὡς ἐκ τούτου ὀφείλει νὰ γίνῃ ὁ ἀκροατὴς τῶν νέων ἐπειγόντων μηνυμάτων, ἅτινα συνεχῶς καταφθάνουσι εἰς τὸν κόσμον. Ἡ Ὁρθόδοξος θεολογία ἔχει πολλὰ νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, ἣν ἀπέκτησεν εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἡ Δυτικὴ θεολογία, ΡΚαθολικὴ καὶ Προτε-

9. Ἀδελφί, σ. 193-201.

10. Προσωπικὴ Συνέντευξις ἐπὶ τῶν σημείων τῶν περιλαμβανόμενων εἰς τὴν παρούσαν εἰσήγησιν, Σταμπούλ, 27 Ἰουνίου 1967.

σταντικῆ, ὡς συνέβη κατὰ τὸν ἴδιον θετικὸν τρόπον εἰς ἄλλους τομεῖς τῶν θεολογικῶν προσπαθειῶν.

Ἡ εἰδικὴ θέσις, ἡ δοθεῖσα εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα εἰς τὸν Κατάλογον Θεμάτων¹¹ τῆς Μελλούσης Πανορθόδοξου Συνόδου, τὸν καταρτισθέντα εἰς τὴν Α' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν τῆς Ῥόδου (1961) ἀποτελεῖ ἐλπιδοφόρον σημεῖον διὰ τὸ μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀγουρίδου, Σάββα, *Τί εἶναι Θεολογία*: Ἀθήναι, 1963.
- Ἐξάρχου, Βασιλείου, Ἡ Σύγχρονος Ἐπιστημονικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Εὐθύνη τῆς Θεολογίας ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου, *Θεολογία* 37 (1966) 521-544.
- Ζωῆς, *Θεολογία Ἀλήθεια καὶ Ζωή*, Πνευματικὸν Συμπόσιον, Ἀθήναι — Ζωή, 1962. Περιέχει ἄρθρα τῶν Ἡλ. Μαστρογιαννοπούλου, Γ. Φλορόβσκου, Βλ. Λόσσου, Ἀλ. Σμέμαν, Ἰ. Μάγεντορφ, Ἰ. Πόποβιτς, Ν. Νησιώτου, Δ. Τρακατέλλη. Βιβλιοκρισία ὑπὸ Β. Θ. Σταυρίδου, Ἀπόστολος Ἀνδρέας 12 (1963) ἀρ. 606.
- Μαστρογιαννοπούλου, Ἡλία, Ἐνα Μήνυμα πρὸς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς, *Ζωή* 52 (1962) 305-6, ἀρ. 2316.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Θεολογία καὶ οἱ Ἅγιοι, 24.2.1967, κείμενον πολυγραφημένον.
- Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., Βιβλιογραφία Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (1453-1960), κεφ. Ἐκκλησιαστικὰ καὶ Θεολογικὰ Γράμματα, *Θεολογία* 36 (1965) 331-2, 493-9, 664-670. 37 (1966) 128-134.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Σύσκεψις περὶ τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν Εὐρώπῃ, Σεπτέμβριος 1966, *Θεολογία* 37 (1966) 545-552.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθήναι, 1967.
- Χρήστου, Παναγιώτου, Ἡ Θεολογία, *ΘΗΕ* 6 (1965) 252-265.
- Χρυσοστόμου Μύρων (Κωνσταντινίδου), Τὸ «Πορευθέντες...» τοῦ Κυρίου καὶ ἡ Θεολογία, *Ὁρθοδοξία* 35 (1960) 441-8.
- Isravridis, Vasil T., *Orthodox and Lesser Eastern Churches*, in S. Neill, ed., *Twentieth Century Christianity*, London: Collins, 1961, pp. 82-117. New York: Doubleday & Company, Inc., pp. 1963, pp. 71-105.
- Idem, *Theological Education and the «Missio Dei»*, *Study Encounter* 3 (1967) 177-8.
- Schermann, A., *The Task of Orthodox Theology in America Today*, *St. Vladimir's Seminary Quarterly* 10 (1966) 180-8.
- Theological Education Tomorrow*, *Study Encounter* 3 (1967) 165-201.
- Theological Professors urge...*, *Ecumenical Press Service*, 34 (1967) 8, no. 28.

11. III. Διοίκησις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Εὐταξία, ΣΤ' Μόρφωσις τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου. VI. Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν τῷ Κόσμῳ, Α'-Δ'. VII. Θεολογικὰ Θέματα, Γ'-ΣΤ'. VIII. Κοινωνικὰ Προβλήματα, Α'-Ε'.